

Jean-Paul Gagnon: *Democratic Theorists in Conversation: Turns in Contemporary Thought*

Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. 196 s. ISBN 978-1-137-32276-0

BRONISLAV JAROŠ¹

V teorii a filosofii jen stěží najdeme jasné, společně sdílené definice demokracie. Dřívější úhly pohledu na tento fenomén nahrazují nové, v mnohém relativizující ty předchozí. K těmto novým úhlům pohledu významně přispívá Jean-Paul Gagnon svojí nejnovější publikací s názvem *Democratic Theorists in Conversation: Turns in Contemporary Thought*, která je předmětem této recenze.

Gagnon ve svém díle hovoří o takzvané nové demokratické teorii, jež dle autora zahrnuje mnoho proudů smýšlení napříč různými obory. Nejedná se tedy o pokus o jakousi jednotnou definici demokracie, jako spíše o postihování všech jejích elementů včetně (především) takových, které byly dosud přehlíženy, nebo takových, které s sebou nese moderní doba. Lze hovořit o diskursu demokracie, o přesvědčení, že v odlišných dobách a kontextech je také uvažování a pojednávání o demokracii odlišné. Současnost a nynější znalosti a možnosti pak vyžadují (a umožňují) nové a velmi komplexní chápání tak velkého fenoménu, jenž svojí šíří zasahuje do oblastí historie, antropologie, filosofie, biologie, mezinárodních vztahů, archeologie a mnoha dalších (s. 2). Gagnon dodává, že demokracie existuje tisíce let v různých podobách, ovšem byla znásilněna evropským způsobem myšlení, což uzavřelo dveře ke komplexním úvahám o ní. Nyní se dveře otevírají. Vystupujeme z onoho koloniálního stínu a objevujeme tak mnohé nové o tomto tématu.

Democratic Theorists in Conversation je velmi ambiciózním projektem autora, jenž působí na univerzitě v australském hlavním městě Canberra a pro něhož je teorie demokracie hlavním předmětem zájmu. Jak totiž australský politolog uvádí (s. xviii), máme před sebou první část jakési trilogie.

¹ Interní doktorand, Katedra politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita. Joštova 10, 602 00 Brno, Česká republika / Department of Political Science, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, Czech Republic. Contact: bjaros@mail.muni.cz.

Publikace je založena na rozhovorech a po autorově předmluvě a úvodu tedy následují interview s jedenácti významnými filozofy a teoretiky demokracie. V rámci zamýšleného souboru třech monografií Gagnon velmi dbá na genderovou i geografickou vyváženost. Zatímco v první publikaci, kterou nyní máme před sebou, zpovídá význačné muže v oboru, v druhé pak budou zpovídány pouze ženy. Závěrečná část má představit teoretiky z mimozápadních zemí – muže i ženy. Gagnon tyto teoretiky nazývá anglickým pojmem *subalterns*, což lze chápat jako myslitele z jiných oblastí, jejichž úvahy jsou zde (v západním světě, kde si „přisvojujeme právo hovořit o demokracii, neboť ji v podstatě považujeme za výplod naší civilizace“) spíše neznámé či podceňované. Svůj výklad uvedeného slova ovšem mohl autor lépe osvětlit.² Následně chce Gagnon všechny tři publikace spojit do jedné. Jakkoliv takové rozdělení může vyvolávat otázky (viz níže), není sporu o tom, že podaří-li se vytvořit zamýšlenou trilogii, půjde z hlediska obsahové šíře a komplexnosti o velmi hodnotné dílo v rámci daného tématu. Na jednom místě najdeme myšlenky i vzájemné polemiky nejvýznamnějších soudobých politických filozofů.

Každá kapitola představuje autorovu filozofickou debatu s jednou z osobností. Tyto kapitoly pak Gagnon řadí dle témat, která daným interview dominovala. Avšak hranice mezi těmito tématy jsou zcela neostře a řazení jednotlivých rozhovorů se nejeví nijak důležitě. Je v podstatě jedno, zda si čtenář nejprve přečte interview s Francisem Fukuyamou a až poté s Johnem Dunnem, ačkoli v knize je Dunn uveden jako první. Spíše by bylo na místě uvést data a chronologii konání rozhovorů. Gagnon toto opomíjí a bohužel tedy nepíše, zda se interview odehrávala ve stejném pořadí, jako jsou pak vedena v publikaci. Nevíme tak, s jakými poznatky autor přišel zpovídat aktuálního respondenta a s myšlenkami kterých řečníků jej tím pádem může konfrontovat. Na druhou stranu fakt, že Gagnon v rámci rozhovorů dává respondentům prostor k reakci na další zpovídané filozofy, je jinak velmi přínosný (viz níže).

Z uvedeného vyplývá, že recenzovaná publikace je sbírkou filozofických úvah o demokracii, empirie jde v tomto případě v podstatě zcela stranou. Gagnon ostatně na s. 17 píše, že s empiriky v určitém smyslu slova soutěží. Není tedy překvapením, že sám autor do textu promítá své chápání fenoménu demokracie a svůj vztah k němu, stejně jako k teoriím demokracie. Demokracie, její diskurs

² Pojem *subaltern* má totiž vcelku komplikovanou výkladovou historii. Původně označoval nižšího důstojníka v britské armádě. Novým způsobem jej pak použil marxistický filozof Antonio Gramsci pro neorganizované skupiny rolníků v jižní Itálii, kteří byli prosti sociálního a politického sebeuvědomění a dle Gramsciho tak byli náchylní k přijímání myšlenek vládnoucí kultury či politického vedení státu (dle Morton 2003: 48). To zadalo základ pro vnímání pojmu *subalterns*, zkráceně a obecně řečeno, jako označení pro ty, kteří jsou utlačováni. Z takového chápání pak vzešlo pojmenování pro nové teoretické odvětví *Subaltern studies* zaměřující se na postkoloniální a postimperiální společnosti. Mezi nejvýznamnější osobnosti tohoto proudu pak patří teoretička Gayatri Chakravorty Spivak, jež působí na Kolumbijské univerzitě.

i metodologické postupy teoretiků se dle Gagnona změnily. Významnou roli v oné změně sehrává technologická revoluce, jež umožňuje postupující globalizaci a kosmopolitismus (resp. je jednou z jejich příčin), s nimiž se nová demokratická teorie objevuje ruku v ruce. Přes mnohá zamýšlení k tomuto tématu ale není příliš jasné, co autor rozumí pod onou „starou demokracií“ či „starou demokratickou teorií“ (mimo její teritoriální působnosti – viz níže) a bohužel se příliš nevěnuje vývoji přístupů k demokracii a jejímu zkoumání. Někteří dřívější teoretici jsou zmíněni pouze nahodile. Úvod monografie by proto zasloužil k tomuto aspektu doplnit o úplnější a chronologičtější výklad.

Autor také používá mnoho pojmů, které by stály za bližší konceptualizaci a vysvětlení. Už jsem zmiňoval pojem „subalterns“. Gagnon také hovoří o fenoménech jako jsou kosmopolitismus, postuniverzalizmus apod., jejichž komentářem se ale rovněž příliš nezaobírá, případně tak činí až v rámci rozhovorů.

Nejpodstatnější výtku pak směřuje k absenci nějakého výběrového klíče, podle něhož Gagnon rozhodoval, které osobnosti budou zpovídaný. Bezesporu se jedná o významná jména. V abecedním pořadí jsou to Ulrich Beck, Noam Chomsky, John Dryzek, John Dunn, Francis Fukuyama, David Held, Ramin Jahanbegloo, John Keane, Pierre Rosanvallon, Thomas Seeley a Albert Weale. Podobně bychom ale mohli mluvit i o dalších osobnostech, kteří se teorii demokracie věnují. Proč zde jsou tedy zpovídaný právě jmenovaní pánové a nikoliv např. Anthony Giddens či Adam Przeworski, kteří by rovněž měli k tématu jistě čím přispět, není nikde vysvětleno. Platnými respondenty by mohli být i autoři, kteří jsou citováni v samotné knize at' už Gagnonem, či jeho respondenty – například David Marquand, Wolfgang Merkel, Bernhard Wessels a další. A tak se jeví, že autor vybral osobnosti jednoduše dle svého uvážení a oslovil takové, které mu připadly pro jeho pojetí vhodné. To nezbytně nemusí být špatně, zcela jistě by ale bylo na místě ony důvody výběru zřetelněji uvést. Nabízí se také otázka, zda je vzhledem k záměrům autora výčet respondentů dostatečně vyčerpávající.

Gagnonův postup při tvorbě monografie lze jen ocenit. Rozhovory jsou jistě častou metodou výzkumů, avšak pojetí výsledné publikace formou rozhovorů je o něco méně obvyklé. Někdo by mohl namítnout, že teoretická odborná práce takto směřuje svým způsobem k žurnalistice, nicméně taková výtku není na místě. *Democratic Theorists in Conversation* je spíše přepisem teoretických debat. Lze také říci, že je to forma čtenářsky velmi atraktivní a jistě atraktivnější než monotónní výklad poznatků nabytých v rámci interview. Čtenář navíc může mít pocit, že mu autorem nezůstalo z výkladu citovaných teoretiků nic utajeno.

Rozhovory s teoretiky demokracie se vydávají různými směry a zaměřují se na různá témata. Každé interview však začíná otázkou „Jak byste definoval demokracii?“ Od první odpovědi se pak odvíjí další děj rozhovorů, přičemž se ale nezdá přesouvat k polemice o myšlenku, jež říká, že klasické vyprávění o demokracii (*standard narrative of democracy*) je jakýmsi přežitkem a že nyní objevujeme nové světy demokracie. Součástí onoho standardu je „provinční omezenost“ (*parochialism*) typická pro demokratické teorie před příchodem té „nové“ (zjednodušeně řečeno). Co tento pojem pro Gagnona znamená, vysvětluje podrobněji v jedné z prvních debat, a sice s Albertem Wealem (s. 32): „Jedná se o myšlenku, že demokracie byla vynalezena v antickém Řecku, rozvinuta byla v republikánské formě ve starém Římě, po pádu Říma byla dále rozvíjena italskými městskými státy a švýcarskými kantony, načež zrála v různých místech Evropy, aby vyvrcholila v podobě demokracie v USA.“³ Závěrem dochází mnohdy na debatu o tom, zda by respondenti souhlasili s tvrzením, že zde máme cosi jako „novou demokratickou teorii“, odkud se vzala či jaký je její význam.

Ačkoli se nyní může zdát, že Gagnon zprostředkovává reakce respondentů především na své vlastní myšlenky, opak je pravdou. Autor monografie je pouze jedním z aktérů. Prostřednictvím svých vstupů totiž Gagnon nechává reagovat i jednotlivé respondenty na sebe vzájemně, když je ve své řeči zmiňuje a konfrontuje tak daného respondenta s myšlenkami ostatních. Zmíňme jako příklad rozhovor s Davidem Heldem, kde se svého respondenta ptá (str. 76): „Zajímalo by mě, jak podle vás souvisí tato vaše pozice s výzvou Ulricha Becka a Edgara Grandeho k obratu ke kosmopolitismu v sociálních vědách, jež byla publikována v roce 2010 v *British Journal of Sociology*. Nedočkali jsme se žádného konkrétního modelu kosmopolitní metody. Myslím, že tak autoři učinili se záměrem nechat akademickou obec interpretovat jejich argumenty, k nimž se patrně v pravý čas vrátí.“ V podání Gagnona nalezneme u každého respondenta řadu podobně laděných otázek a v rámci odpovědí zpovídání na argumenty dalších řečníků reagují a souhlasí s nimi či nesouhlasí. Lze říci, že Gagnon tak zajišťuje kritickou reflexi úvah všech zúčastněných včetně sebe samého, což považují za velmi cenné.

První respondent, John Dunn, v příznačně nazvané kapitole „Nemožnost poznání demokracie“ zpochybňuje vše, co bylo, je nebo může být o demokracii řečeno, ovšem právě pochybnosti jsou dle Gagnona jedním z důležitých elementů jeho nové demokratické teorie. Snad i proto je rozhovor s Dunnem řazen na první místo, aby připomněl neuchopitelnou komplexnost fenoménu demokracie, jenž dost možná provází lidstvo od samého počátku.

³ Na tomto místě dodejme, že zmíněná myšlenka není nová a jejím autorem není Jean-Paul Gagnon, to on sám ovšem samozřejmě také přiznává. Sousední *standard narrative of democracy* použili v knize *Secret History of Democracy* autoři Benjamin Isakhan a Stephen Stockwell (Isakhan a Stockwell 2011).

Albert Weale souhlasí s tezí o existenci jakéhosi tradičního pohledu na demokracii, nicméně má také za to, že autoři s novým a odlišným přístupem se objevili už dávno (zmiňuje např. Ernesta Barkera, jenž patří do generace myslitelů z doby před rokem 1945). Rozhovor se dále více věnuje tomu, zda lze mluvit o demokratickém chování také ve společnostech zvířat a zda je tedy demokracie čímsi přirozeným. Dále zmiňuje vztah islámu a demokracie či demokracii v rámci EU jako nadnárodní jednotky.

Třetí rozhovor s Francisem Fukuyamou s názvem „Demokracie před státem a po něm“ samozřejmě více reflektuje pojetí demokracie tak, jak ji dnes nejvíce známe, a sice v podobě liberálně-demokratického uspořádání, což je Fukuyamovo výsostné téma. Respondent je svým způsobem i představitel proudu, který nová demokratická teorie zejména kritizuje, neboť, jak známo, byl to právě Fukuyama, kdo psal ve svém nejslavnějším díle o konci dějin přicházejícím společně s rozšířením liberální společnosti a západního životního stylu (Fukuyama 2002). Rozhovor se však také zabývá demokracií jako prostředím, jenž je charakterizováno značnou rovností a politickou participací jedinců. Výrazným tématem hned od úvodu je tak demokracie v kmenovém soužití.

Ramin Jahanbegloo tvrdí, že liberální demokracie jako vláda „liberálních oligarchů“ nereprezentuje teorii demokratické komunity. Existence oligarchů, které takový systém dle některých teoretiků včetně Gagnona produkuje, je ostatně dalším ze středobodů kritiky ze strany nové demokratické teorie. Jahanbegloo se dále zabývá tím, jaký vztah má monopol státu na násilí k demokracii, a věnuje se i nenásilným demokratickým protestům, především tomu ghándíovskému, jenž slouží v tomto ohledu jako vzor. Následuje zamyšlení nad demokratičností tzv. arabského jara (Jahanbegloo je skeptický, pokud je řeč o demokratické společnosti v těchto zemích) či Zelené revoluce v Íránu, v níž respondent spatřuje určitou „demokratickou vášeň“. Ta je v kontrastu se zvětšující se politickou apatií západních občanů.

David Held se zaměřuje především na kosmopolitní demokracii, která překračuje hranice národních států. Tématy či koncepty neodmyslitelně související s kosmopolitní demokracií pak jsou „reflexivní modernita“ či „post-universalismus“. Held má pochybnosti o tom, zda lze demokratickou teorii dělit na „starou“ a „novou“. Reaguje také na Johna Dunna, když tvrdí, že nemožnost absolutního poznání by nám neměla bránit v přemýšlení a zkoumání.

Publikace pak nevyhnutelně směřuje k Ulrichu Beckovi. Není překvapením, že hlavním tématem hovoru je opět koncept reflexivní modernity, jehož je Beck autorem. Jiným významným tématem je zde nutnost kooperovat na globální úrovni; zmíněna je Beckova výzva k obratu ke kosmopolitním metodám v sociálních vědách či apel na přivznání dosud opomíjených aktérů do diskuse.

Post-universální a kosmopolitní smýšlení se ukazuje být jádrem Gagnonova nového přístupu. Tomuto tématu se rovněž věnuje další rozhovor. John Dryzek hovoří o možnostech globální formy vlády a také o deliberativní demokracii. Dle

zpovídáního si nelze myslet, že demokracii, jak ji známe dnes na úrovni národních států, půjde replikovat na globální úroveň; musí být nalezeny nové postupy.

Pierre Rosanvallon následně rozvádí jednotlivé koncepty, které jsou s demokracií neodmyslitelně spjaté. Co je to vlastně „lid“, jak důležité jsou a jak jsou dány tzv. neviditelné instituce „autorita“, „důvěra“ a především „legitimita“. S posledně jmenovaným pojmem samozřejmě také souvisí občanská aktivita, která legitimitu posiluje. Velkým tématem pro Rosanvallonu (a Gagnonovu teorii obecně) je i občanská aktivita/apatie.

S Johnem Keanem Gagnon samozřejmě hovoří o konceptu „varovné demokracie“ či „sledovací demokracie“ (*monitory democracy*), jehož je respondent autorem. Považuje jej za třetí věk demokracie (přicházející po *assembly democracy* a *representative democracy*), období, jež je neodmyslitelně spjata s novými médii (jejichž pozitiva a negativa jsou rovněž tématem rozhovoru). Hovor se zabývá i nebezpečími, kterými demokracie sama sebe ohrožuje, zejména je zmiňován populismus. Dalším velkým tématem je pak pro debatéry zelená demokracie, resp. vztah demokracie a přístupu lidstva k životnímu prostředí.

Předposledním respondentem je pak Thomas Seeley, jenž je představitelem proudu zabývajícího se možnými podobnostmi mezi uspořádáním určitých zvířecích společenstev a lidské společnosti. V rozhovoru je rozváděn život včelstev (ostatně respondentova patrně nejvýznamnější publikace nese název *Honeybee democracy*) či primátů. Respondent popisuje prvky demokratického rozhodování u těchto zvířat.

Posledním respondentem je Noam Chomsky. Tématem jsou možnosti demokracie v korporátních společnostech či oligopoly, stejně jako moc, jakou mají v rukách lidé, ale nevyužívají ji. Chomsky to však nenazývá apatií, ale spíše znechucením z fungování současných institucí. Nezáměr vytvořený znechucením je však prostředkem k udržení vlády těch, kteří takové instituce či společnosti vedou. Respondent (a Gagnon si s Chomským v tomto ohledu rozumí) je zastáncem myšlenky, že na vedení korporátních společností se mohou efektivně a demokraticky podílet i jejich zaměstnanci. Rozhovor se pak dotýká i rozvoje svobody a rovnosti v aktuálních podmínkách.

Uvedené shrnutí rozhovorů naznačuje, jak široké může být téma demokracie a jakými směry se demokratická teorie v současnosti vydává. Jak však naznačují i někteří respondenti, lze pochybovat, že vše uvedené lze shrnout pod kategorii „nové“. Řada myslitelů se tématy zabývala již dříve. Na druhou stranu, lze jistě v poslední době hovořit o jakémsi rozkvětu uvedených přístupů.

Gagnon ovšem ani nechce ultimativně zařadit témata předkládaných úvah do škatulky „nová demokratická teorie“; spíše mu jde o nabídnutí přehledu směrů současného smýšlení o demokracii. V duchu svých ideálů chce vést se svými respondenty otevřenou diskusi o oněch nově se etablovujících směrech a jejich

rozkvětu, stejně jako o tom, zda lze o „nové demokratické teorii“ vůbec hovořit. On sám pochopitelně s takovou tezí souhlasí.

Nicméně jsou zde i aspekty, které by dle mého soudu mohly být pojaty ještě důsledněji a lépe. Například je škoda, že v některých částech se nedostává na hodnocení limitů či rizik probíraných přístupů. Ačkoli jsem zmínil, že autor dává možnost respondentům na sebe reagovat, čímž zajišťuje kritickou reflexi zmíněných myšlenek, jsou místa, kde tato reflexe poněkud chybí. Například Chomsky není nikým vyzýván, byť téma, o němž je v posledním rozhovoru diskutováno, vybízí také k polemice o možných rizicích nastíněné podoby demokratického vzepětí jedinců.

V závěru své publikace Gagnon rovněž shrnuje všechny rozhovory a snaží se respondenty rozřadit do určitých skupin, ačkoli opět připouští, že takové „škatulkování“ není nijak objektivně možné, neboť by někteří respondenti zrovna tak mohli být součástí skupiny jiné. Pokud chtěl autor probíraná témata takto zpřehlednit, nejsem si jist, zda se mu to za využití pojmů jako *double helix* povedlo, nicméně to není až tolik podstatné. Důležitý je nesporný přínos díla *Democratic Theorists in Conversation*, jenž se ještě zvýší, vzniknou-li avizovaná pokračování. Čtenář možná bude na jednu stranu poněkud zmaten z velkého množství možných směrů úvah o demokracii a demokratické teorii, které se vzájemně překrývají, doplňují nebo k sobě stojí v opozici, ale na druhou stranu, je-li v tématu zainteresován, musí být i ohromen pestrou mozaikou obsahující kompletní sbírku barev – trochu metaforicky řečeno, abych dostal atmosféře Gagnonovy sbírky rozhovorů, jež je metafor plná. V každém případě se zainteresovaný čtenář nebude nudit.

Literatura

- Fukuyama, Francis (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Z angličtiny přeložil M. Prokop. Praha: Rybka Publishers.
- Gagnon, Jean-Paul (2014): *Democratic Theorists in Conversation: Turns in Contemporary Thought*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Isakhan, Benjamin a Stephen Stockwell (2011): *The Secret History of Democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Morton, Stephen (2003): *Gayatri Chakravorty Spivak*. New York: Routledge.